

Radnóti Sándor

Az oxymoron költészete

(Balla Zsófia: *A nyár barlangja*. Kalligram, 2009)

Ripeness is all – mondja egy híres, sokat idézett mondás. Az érettség minden. Ez jutott eszembe először, amikor szavakat és gondolatokat kerestem Balla Zsófia új kötetének értelmezésére.

Nem csak abban a kézenfekvő értelemben, hogy Balla érett költő, eszközeit teljes biztonsággal használja, s a lehetetlenség körébe tartozik, hogy a nyilvánosság elé bocsátott versének hangja megbicsaklana. Ez a hang sűrű és tömör – még legoldottabb darabjaiban is –; nem enged a köznapiságnak.

Távolról dereng a baudelaire-i, parnasszista, rilkei, nyugatos, újholdas, Nemes Nagy Ágnes-i versideál, anélkül, hogy Balla Zsófiát követőnek lehetne nevezni. Nyilvánvalóan egy meghatározott szépségeszmény hagyományában fogantak művei, amelytől nem idegen az a felfogás, hogy a vers ünnep, de amelyet az áttetszőség hiánya elnehezít, és ezzel – modernizál.

Az érettség ebben a súlyosságban, nehézségben nyilvánul meg. Az érettség bonyolult. Nem egy, hanem számos válasza van a maga által fölített kérdésre, s a kérdések érvényességére vonatkozó kérdésre is számos válasza van. E paradox válaszok komprimált formája a vers. Intellektuális terhekkal nehezül, filozofikusává válik. Az értelmezési nehézségek a nehezen érthető és a (még) érthetetlen mezsgyéjén – ez újdonság Balla költészetében – beszámítónak a hatásba.

Példa.

Senkit sem szeretek már annyira,
 hogy tanácsot adjak neki,
 nem akarom megóvni, felkészíteni,
 nem megkímélni.
 Nem akarom sem Klothót, sem Lakhésizist
 lecserelni, kicszelezni. Nem akarok
 levezekelni semmit. És nem akarok
 mást megmenteni, magamnak bocsánatot.
 Nem akarok jól cselekedni
 önzésből. Vagy mást bízgatni erre. Nem akarok
 másokért élni. Mást jobban szeretni.
 Hogyan lehet áruló, aki halhatatlan?
 Nem akarok többé segítség lenni
 Isten mankójaként.
 Fújkalni a sitergő fahasábot,
 Nem akarok sem fennmaradni,
 sem áthullani a szitán.
 Nem akarok már elenyészni.
 Nem akarok érző felületet,
 pókselyem szövödményt más szívekkel.

Nem akarok másokkal összefüggni
 és folytatást várni jeges reményben.
 Nem akarom érinteni nyers húszakat,
 azt a gyors irgalmatlan létet.
 Nem akarok kiloccsanni az életemből.

Itt szünetet tartok. Nem tudhatom ugyan, hogy valóban szünet, spácium van-e a versben, de mindenképpen megteremti az a véletlen, hogy az elegáns kötetben itt lapozni kell. A versnek mindaddig a „már” a kulcsszava. S *eddig* nem is tartozik a nehezen magyarázhatók közé. Egy személyes fordulatot ír le, amelyet mások, a Másik sorsára hagyásának nevezhetünk. Az a nagy filozófiai kérdés – minden morál alapja –, hogy kikkel akarok együtt élni, vagy még távolabbról, hogy miképpen illeszkedem be egy közösségbe, vagy veszem föl a szálát egyetlen másik emberrel és válok kommunikációképesé, itt mintegy a visszajáról jelenik meg. A beszélő nem akarja már mások sorsát megváltoztatni, nem szegül szembe a Párkákkal. Kibogozódik az összeszövődöttségéből. S mivel az ilyen érett lemondás – amely a kötet más verseiben az ifjúsággal kerül ellentétbe – éles szeművé teszi az embert, az egoizmus és altruizmus ellentétében föltárul az altruizmus egoizmusa („Nem akarok jól cselekedni / önzésből”), hogy a jócselekedetnek szigorú értelemben öntudatlannak kell lennie, s minden jóság a jóság tudatában – gyanús. De persze az öntudatlan jóságnak meg az a veszélye, hogy fölszámolódhatnak az Én határai: „Nem akarok kiloccsanni az életemből”. A jóság e kettős paradoxona miatt oly kivételes dolog az életszentség.

Eddig megvolnánk. Kulcs van a kezünkben, amelynek birtokában értelemmel élvezhetjük az eddig intuitíve megcsodált sorokat, mint hogy „Nem akarok érző felületet, / pókselyem szövödményt más szívekkel.” De mégsem tisztáztunk mindent. Egy sor kilóg – „Hogyan lehet áruló, aki halhatatlan?” –, és a vers címét – *A gyermek születése* – sem tudjuk ebbe a koncepcióba beilleszteni. Továbbá az eddig nem idézett négy záró sor mindent fölborít:

Nem akarok veletek vesződni, kurafiak –
 bömbölte éles hártyahangon.
 Miközben kilökték sorsába,
 a síkos üstbe.

Ezek szerint az előző huszonöt sor közvetlen vallomásosságát vissza kell vonnunk. Mindezt egy lény mondja, aki Balla másutt is szívesen alkalmazott oxymoronjával (például: „Heves közönyben”, „Bent sötét, fehér istenrajzolat vagy”, „vas selyemszalag”) éles hártyahangon bömböl. Ha ez a lény a csecsemő, akit a születés kilök a sorsába (a sors üstje is ismétlődő metafora), az értelmet ad a címnek, s az említett szellemi fattyúsornak is – „Hogyan lehet áruló, aki halhatatlan?” –, hiszen halhatatlanul jövünk a világra, s a haláltudat csak későbbi baljós szerzeményünk. Az újszülöttnek még nincs időtudata, s – ha értelme volna ellenfogalma nélkül, amely még nem képződött meg – azt mondhatnánk, hogy önző lény.

De a még-gel szemben a verset a „már”, a „többé nem” uralja. Hiszen nem véletlenül tárul föl csak az utolsó négy sorban a beszéd közvetettség. S pontosan ez a feszültség adja meg rejtelmes értékét. Vagy el kell fogadnunk, hogy a költői aktus a tudatlant érett tudással ruházta fel, vagy más lehetőségeket is nyitva kell hagynunk, például azt, hogy a második születésről, a halálról van szó (amit megerősíthet a kötet egy másik darabjából vett idézet is: „Húzom az időt s közben készülök / a csillagtalan haza meghitt hidegébe. / Oda állhassak, hova születés előtt”), s így maga az egész vers válik egy hatalmas oxymoronná.

Legyen ez az egy példa elég arra, hogy megmutassam, milyen nehézségek elé állítja a kötet a versolvasót, amelyekkel érdemes megbirkózni. Ha ugyan nem csak birkóztam, hanem valóban megbirkóztam vele.

A másik vers, amelyből idéztem is már, egy halott barát emlékére íródott. S ebben a versben, a *Baráti beszéd*ben, a kötet egészére kiható érvénnyel merül föl (lásd például a címadó poemát, *A nyár barlangját*, vagy *Az időhúzás balladáját*, *Az élet két felét*), hogy lehetséges-e a baráti beszéd. Először így: „Tudom, más voltál, mint akit szerettünk”, majd általánosítva: „Mindenki idegent szeret. / Egy másikat. Nem azt, akit.” A vers második, szapphói strófaból álló részében ez a posztumusz tanács olvasható: „Tépd ki sérelmek fene tüsketőit!”

Ám a sérelmek fene tüsketői nehezen téphetők ki. Ezt abból gondolom, hogy e kötet lírai anyagát zömmel éppen az élet sérelmei szolgáltatják. A barátságok kihunyása és inzultusai, a szülőhely kényszerű elhagyása, az „ereszkedő hús”, az anya halála, a gyermek hiánya, az, hogy „Azt ünnepeljük, ami lesz. / Bár végünk ott neszez / a születések erdejében. / Már fölfelé evez”, a sejtetem, „hogy beérni csupán időhúzás”. Az egyik versben az is elhangzik, hogy „Mindannyian sérülten készülünk”. Ezeknek a sérelmeknek a földolgozása lett a Balla Zsófia-vers ebben a kötetben. Ám e földolgozás nem kibeszélés, hanem az élet sérelmeinek a lét sérelmeiként való elrejtése és föltárása. Az ellentéteket egyesítő beszédalakzat, az oxymoron, amely – mint láttuk – Balla Zsófia erős költői eszköze, így válik egész kötetére jellemzővé.

Bodor Béla

Amit az ember gondol

(Sándor Iván: *A várható ismeretlen*, Tiszatáj Könyvek, 2009)

Mottó:
*A Duna csak fojt...
 (Rontás J. A.-ból)*

Sándor Iván esszéisztikája az alkalmazkodás és a személyesség alapelvei szerint építkezik.

Sokunk munkásságában az esszé, tanulmány, kritika némiképp periférikus területet jelent. Azért műveljük ezeket a műfajokat – persze túl azon, hogy ezt a művelést fontosnak és értelmesnek tartjuk, továbbá értünk hozzá –, mert részben vagy szinte egészében ez az a szövegtípus, amivel biztosan némi pénzt tudunk keresni.

Sándor Ivánnál ez a szempont szemlátomást kevésbé játszik szerepet. Az ő életében az esszé egyszerűen a normális életvezetés része, napi gyakorlat, mint a fogmosás, illetve olyan intellektuális rutin, mint az újságotolvasás.

Jelen kötet anyagában kevés az alkalmi írás; ilyen Marián István gyászbeszéde, vagy azok az ünnepi beszédek, amelyeket az író a Füst Milán-díjak átadásaikor mondott el. Ugyanakkor a műfaj inkább tanulmányyszerű típusával is viszonylag ritkán találkozunk nála. Ezek közül *A veszendő személyiség nyomában* című, tárgyául Proust művét és annak befogadását választó darab a leginkább jelentékeny. *A titkok szövevénye* című ciklus darabjai a szerző személyes művészi/irodalmi/társadalomtudományi kapcsolatairól, barátairól szólnak, Mészöly Miklósról, Balassa Péterről, Poszler Györgyről, Bak Imréről, Kende Péterről és Simon Balázsról. Értelemszerűen a művészet, irodalom, történelem, politikatudomány fontos kérdéseit feszegetik ezek a darabok; ugyanakkor ezek is erősen személyes természetű szövegek. Különválnak az anyagtól a kötet nyitó írása, *Az Idő Bárkája*, mely a bibliai történet „szétbeszélésének” Kierkegaard-tól ismerős gesztusával aktualizálja Noé példázatát. Az emberiséget halni hagyó hajós parabolája azt érezteti meg az olvasóval, hogy milyen erősen járja át Sándor Iván gondolkodását a holokausz... talán nem is emléke, hanem intenzív jelene. Az istenségnek való engedelmeskedés, az elítéltek meg nem mentése Noéra terheli át az eredendő bűn súlyát. Vagyis abban a polémiában, ami arról folyik, hogy a holokausz része-e az emberi történelemnek vagy inkább annak felfüggesztéseként szemlélhető, Sándor Iván egy horizonton túli álláspontot képvisel, mely szerint a holokausz lényegében véve mint az emberi történelem egésze áll előttünk. A többi történet csak ennek előzménye vagy következménye lehet.